

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته برنامه ریزی درسی

دانشکده علوم انسانی

گروه علمی: علوم تربیتی

عنوان پایان نامه:

مطالعه میزان رفتار های سازگار با محیط زیست دانش آموزان پایه پنجم
مقطع ابتدایی نواحی چهار گانه شهرستان کرج در سال تحصیلی ۸۸ - ۸۷

استاد راهنما:

آقای دکتر سید محمد شبیری

استاد مشاور:

آقای دکتر عیسی ابراهیم زاده

پژوهشگر:

اسعد اسمعیل زاده

تیر ۸۸

سپاسگزاری

پس از حمد و سپاس ایزد منان که توفیق به پایان آمدن این پژوهش را ارزانی داشت؛ از باب "من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق" بر خود واجب می دانم که به سهم خویش تقدیر و تشکر و سپاس خود را به:

- استاد راهنما آقای دکتر شبیری که با نظارت و راهنمایی خویش روند کار را بهبود و سرعت بخشیدند،

- آقای دکتر ابراهیم زاده که منت نهاده مشاورت این پژوهش را متقبل گشتند و با صبر و متانت خاص خویش مزاحمت های پی در پی مرا با لطف و بزرگواری پاسخ گفتند،

- آقایان دکتر فرج اللهی، دکتر نصیری و همه دیگر عزیزانی که به نحوی در شکل گیری پژوهش حاضر سهیم بوده اند؛ ابراز دارم.

و من الله التوفیق

چکیده:

نظام آموزشی در فرآیند آموزش رفتارهای مسئولانه و مناسب زیست محیطی می تواند وسیله ای برای تغییر دانش، نگرش و مهارتهایی باشد که نسل آتی، برای رویارویی با بحران های حاد زیست محیطی بدان نیازمند است. لذا پژوهش حاضر با هدف سنجش میزان رفتار های سازگار با محیط زیست دانش آموزان پایه پنجم مقطع ابتدایی با روش توصیفی از نوع پیمایشی مقطعی اجرا گردید تا معلوم دارد که آموزش و پرورش با عنایت به رسالتش، چقدر در ایجاد توانایی در تصمیم گیران آینده برای بکارگیری رویکردهای مسئولانه زیست محیطی، موفق عمل کرده است؟

جامعه آماری پژوهش کلیه دانش آموزان پایه پنجم مقطع ابتدایی نواحی چهارگانه شهرستان کرج در سال تحصیلی ۸۸ - ۸۷ بودند. با عنایت به حجم ۲۴۱۰۳ نفری جامعه پژوهش، با استفاده از جدول مورگان ۳۷۷ آزمودنی به عنوان نمونه پژوهش با اعمال شیوه نمونه گیری چند مرحله ای انتخاب شدند: بدین ترتیب که در ابتدا به نسبت جمعیت دانش آموزان هر ناحیه جمعا ۱۲ دبستان مشخص شد و سپس از دفتر آمار هر دبستان نفرات نمونه به روش سیستماتیک گزینش گردیدند.

جهت آگاهی از چگونگی عملکردهای مسئولانه زیست محیطی آنها، پرسشنامه ای محقق ساخته مشتمل بر ۳۷ سوال بسته - پاسخ در مقیاس لیکرت، تدوین گردید. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه از طریق اظهار نظر تنی چند از متخصصان آموزش و محیط زیست بررسی و تایید گردید. همچنین آلفای کرونباخ آن ۰,۸۰ محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از دو روش آماری توصیفی و استنباطی استفاده گردید. در آمار توصیفی به محاسبه درصد، میانگین، انحراف معیار، ترسیم جداول و نمودار پرداخته شده است و در آمار استنباطی برای آزمون سوالات از آزمون تی تک نمونه استفاده گردید. نتایج تجزیه و تحلیل نشان می دهد که دانش آموزان در پایان مقطع ابتدایی در زمینه:

- اطلاعات اساسی زیست محیطی، معضلات و نیز پیچیدگی آنها و حفاظت از محیط زیست، شناخت لازم را کسب نموده اند.
- انجام رفتارهای مسئولانه زیست محیطی که کنش - واکنش آموخته شده ای است، و مشارکت در فعالیت های مرتبط با محیط زیست، راغبند.
- نگرش محیط مدارانه کسب نموده و به تمامی اشکال محیط زیست ارزش قائل هستند.
- اما ادراک ها و اطلاعات مخدوش و غلطی هم کسب کرده اند که ممکن است منجر به بروز رفتارهای غیر مسئولانه گردد.

کلید واژگان: محیط زیست، رفتارهای سازگار با محیط زیست، مقطع ابتدایی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات پژوهش
۱	(۱) مقدمه
۲	(۲) بیان مساله
۴	(۳) ضرورت و اهمیت پژوهش
۵	(۴) اهداف پژوهش (اصلی و فرعی)
۵	(۵) سوالات پژوهش
۶	(۶) روش انجام پژوهش
۷	(۷) تعریف توصیفی مفاهیم، سازه ها و اصطلاحات
	فصل دوم: مروری بر ادبیات پژوهش
	بخش اول: پیشینه نظری پژوهش
۹	مفاهیم پایه
۱۲	نگاه «محیط زیستی» از کجا آمده؟
۱۴	شکاف عمیق میان ادعا و واقعیت
۱۷	نقش و تاثیر گذاری انسان در طبیعت
۱۸	اخلاق زیست محیطی
۲۰	اسلام و محیط زیست
۲۲	فرهنگ محیط زیست
۲۶	رابطه توسعه پایدار و باورهای فرهنگی
۲۷	باورهای مناسب فرهنگی برای فرایند توسعه پایدار
۲۸	چگونگی زمینه سازی برای تحول فرهنگی مناسب فرایند توسعه پایدار
۳۰	حفظ محیط زیست
۳۱	مهمترین موضوعات و چالش های زیست محیطی جهانی

۳۳	(۱) افزایش آلودگی ها
۳۳	(الف) افزایش تقاضا برای آب، آلودگی و کاهش کیفیت آن
۳۴	(ب) آلودگی هوا و اثرات آن
۳۵	(ج) آلودگی صوتی و اثرات آن
۳۵	(د) تخریب زمین: فرسایش و آلودگی خاک، بیابان زایی و ...
۳۶	(ه) زباله
۳۷	(۲) کاهش تنوع زیستی و انقراض گونه ها
۳۸	(۳) کاهش منابع زیستی
۳۸	(۴) اثرات علم و تکنولوژی بر محیط زیست
۳۹	(۵) بحران انرژی
۴۰	(۶) انفجار جمعیت جهانی
۴۱	(۷) هم‌نوایی فقر و مصرف گرایی در انهدام محیط زیست
۴۲	(۸) تهدید امنیت جهانی
۴۲	علل و عوامل عمده بروز ناهنجاری‌های زیست محیطی
۴۳	اهداف توسعه هزاره
۴۴	تضمین پایداری محیط زیست
۴۸	نقش دانش زیست محیطی بر عملکرد مناسب
۴۹	اهداف کلی و جزئی آموزش محیط زیست
۵۰	آموزش محیط زیست در مقطع ابتدایی
۵۲	اهداف مرحله ای آموزش محیط زیست در مدارس ابتدایی
۵۲	اهداف کارکردی محیط زیست برای مقطع ابتدایی
۵۴	رویکردهای اصلی تدریس
۵۵	ابعاد یادگیری
۵۶	عناصر برنامه درسی / فرایندهای یادگیری
	بخش دوم: پیشینه پژوهش
۵۸	مقدمه
۵۸	چند نمونه پژوهش مرتبط
۷۲	جمع بندی

فصل سوم: روش پژوهش

۷۵	مقدمه
۷۵	روش اجرای پژوهش
۷۵	جامعه و نمونه آماری پژوهش و روش نمونه گیری
۷۶	روش و ابزار جمع آوری اطلاعات
۷۶	روایی و پایایی پرسشنامه
۷۸	تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده های آماری

فصل چهارم: یافته های پژوهش

۸۰	مقدمه
۸۰	تجزیه و تحلیل داده های پژوهش
	الف) نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل توصیفی داده ها
۱۰۴	ب) نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل استنباطی داده ها

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۱۲۹	مقدمه
۱۲۹	بحث در باره یافته ها
۱۴۰	نتیجه گیری
۱۴۲	محدودیت های پژوهش
۱۴۲	پیشنهادات و راهکارها ی زیست محیطی
۱۴۳	الف) پیشنهادات اجرایی
۱۴۶	ب) پیشنهادات پژوهشی
۱۴۸	فهرست منابع و مواخذ
۱۵۱	ضمائم

فهرست جداول

۶۵	جدول ۱-۲: تجربه های مهم زندگی: دسته بندی پاسخ ها
۷۶	جدول ۱-۳: حجم جامعه و نمونه آماری به تفکیک نواحی
۷۷	جدول ۲-۳: توزیع گویه ها
۸۰-۱۰۳	جداول ۱-۴ الی ۴-۴۷: نتایج توصیفی گویه ها و سوالات پژوهش
۱۰۴-۱۲۷	جداول ۴-۴۸ الی ۴-۹۲: نتایج استنباطی گویه ها و سوالات پژوهش

فصل اول

کلیات پژوهش

۱) مقدمه

کره زمین، محیط زندگی انسان و بسیاری دیگر از گونه های گیاهی و جانوری است که مدت های مدیدی است در کنار هم زندگی می کنند. عدم تعادل گسترده در محیط زیست زمانی ظهور کرد که انسان مغرورانه خود را مالک مطلق محیط زیست تلقی نمود و با همین تصور به دخالت های ناآگاهانه و نابخردانه در تمام اجزا محیط دست زد. (ذوالفقاری، ۱۳۸۷) بروز پیامدهای این رفتار غیر مسئولانه بشر به صورت بحران های گسترده و عوامل تخریبی بیشماری من جمله: افزایش رو به رشد جمعیت (به میزان ۹۰ میلیون نفر در سال)، گسترش شهر نشینی، استفاده از صنایع تسلیحاتی، گسترش هزاران نوع سموم و ورود آنها به اکوسیستم، افزایش و توسعه گازهای خطرناک در جو نظیر گازکربنیک و اکسید ازت و غیره و بارش بارانهای اسیدی ناشی از سوزاندن سوخت های فسیلی و چوب جنگلها، بیابان زایی، تخریب جنگل ها، فرسایش خاک، آلودگی آب، انقراض گونه های گیاهی و جانوری، نابودی چشم اندازهای زیبای طبیعی، پیشرفت و توسعه صرفاً یک بعدی و سریع، بهره برداری بدون ضابطه از منابع طبیعی، تولید مستمر انواع آلوده کننده ها، تخریب لایه اوزون، چرای بیش از حد مراتع، گرم شدن هوا و ... این سوال را به ذهن متبادر می کند که: "اگر انسان بر روی زمین وجود نداشت، زمین چگونه بود؟" زمین، بکر و آسمان و آبها آبی و موجودات زنده برخوردار از حق گذراندن زندگی طبیعی شان بودند. این ما بودیم که با حیاطمان بر حیات بسیاری خط بطلان کشیدیم. پژوهشگران جهانی براساس تحقیقات خود مدعی تخریب و تهدید محیط زیست به دست انسان هستند و همگی ادامه چنین وضعی را دیر یا زود موجب پدیدار شدن مصیبت مرگباری برای کره زمین و موجودات آن از جمله انسان می دانند. عامل مهم تخریب محیط زیست، انسانها هستند و در حال حاضر اثر نیروی انسانی بر روی عوامل محیط زیست جهانی شده است. این را کودکانمان باید بدانند، تا که شاید نسل آینده، نسلی آگاه از خطاهای خود باشد و فاجعه در بطن خود خاموش شود. (Greennews, 1387)

برای ایجاد فرهنگ دوستی با محیط زیست و حفاظت از محیطی که در آن زندگی می کنیم باید از آموزش و تربیت افراد بویژه کودکان آغاز کرد. آموزش و تربیت کودکان به گونه ای که آنها دوستدار محیط زیست و طرفدار حفظ آن باشند، منجر به ایجاد نسلی می شود که نه تنها شتابی برای تخریب محیط زیست ندارد بلکه در جهت حفظ آن اقدام می کند. پژوهشگران معتقدند بهترین شیوه نهادینه کردن عادت های مثبت، آموزش، آن هم آموزش این عادت ها از دوران کودکی است. مسلماً کودکانی که تحت چنین آموزش هایی قرار گیرند در برابر عوامل آلاینده انسانی محیط زیست از خود عکس العمل مناسب و معقولانه نشان خواهند داد.

حفاظت از محیط زیست هم عادت‌ی است که باید از کودکی آموخته شود تا به یک باور ذهنی تبدیل شود. این باور کودک را موظف می‌کند تا از یگانه زیستگاهی که در آن زندگی می‌کند به بهترین وجه ممکن پاسداری کند. به عبارت دیگر، بایستی آموخته‌های زیست محیطی به عمل تبدیل شده و در زندگی روزمره و رفتار فردی و اجتماعی فرد بازتاب یابد. دانش محیط زیست باید به کودکان کمک نماید تا نقش خود را در تخریب و آلودگی محیط زیست یا اتلاف منابع آن مشخص نموده و در جهت اصلاح رفتار خود برآمده و از این طریق وجدان زیست محیطی خود را همواره بیدار نمایند:

- نقش ما در اتلاف انرژی چگونه و به چه میزانی است؟

- نقش ما در اتلاف مواد غذایی چگونه و به مقدار است؟

- نقش ما در اتلاف و آلودگی منابع آب چگونه است؟

- نقش ما در آلوده شدن هوا، خاک، تخریب پوشش گیاهی و ایجاد سر و صدا به چه میزانی است؟

- و...

علاوه بر این می‌بایست در باره‌ی سطح توقعات و الگوی مصرف خود به تعمق پرداخته و از خود پرسند: آیا نیازها، خواسته‌ها و توقعات ما با توان زیست محیطی سرزمین مان همخوانی دارد؟

در این صورت نزد او- برای مثال- آب دیگر تنها آن مایعی نیست که از شیر جاری شود بلکه جاری شدن آب از شیر او را با کل چرخه‌ی آب، زیر ساخت‌های مربوط به انتقال آب به تصفیه‌خانه‌ها و شبکه‌های شهری و روستایی، تاسیسات تصفیه‌آب، نیروی انسانی شاغل و در نهایت مجموعه‌ی فرآیند طبیعی و زیر ساخت‌های فیزیکی، که امکان انتقال آب به درون شیرهای خانه ما را میسر می‌سازد، مربوط می‌سازد. در این صورت آب را ماده‌ای ارزشمند تلقی کرده، شیر آب را در حد نیاز خود باز و بسته می‌نماید. همین تفکر زیست محیطی را می‌توان در مورد مصرف سایر منابع اکولوژیک و نیز استفاده از خودرو، کالاهای مصرفی و تولید زباله و بسیاری دیگر از این قبیل صادق دانست. (دفتر برنامه‌ریزی و تالیف کتاب‌های درسی، ۱۳۸۴)

۲) بیان مساله:

امروزه محیط زیست از سطح محلی تا جهانی، در معرض تهدیدهای جدی است. فهرست این تهدیدها از گرم شدن اقلیم زمین تا از دست رفتن تنوع زیستی و انواع آلودگی‌هایی که بشر برای

مهار طبیعت و محیط و در نهایت کسب قدرت و ثروت، به کره زمین تحمیل کرده و موجب تخریب آن شده و می شود، متعدد است. اما تخریب محیط زیست و از بین رفتن آن مساوی با تخریب چرخه زندگی و از بین رفتن امکان ادامه حیات است. به ناچار انسان بعد از سالها جدال با محیط زیست به این نتیجه رسیده است که برای بقا و دستیابی به زندگی بهتر راهی جز آشتی با محیط زیست و تلاش برای حفظ آن پیش روی خود ندارد. در این میان مهمترین مسئله ای که در باره ارتباط بین انسان و محیط زیست وجود دارد این است که چگونه می توان ضمن بهره برداری از محیط زیست، در عین حال از آن محافظت کرد. برای حل این مسئله انسانها راهها و روشهای مختلفی در پیش گرفته اند. اما آن چه می تواند به ایجاد یک جریان مستمر، فراگیر و دائمی برای حفظ محیط زیست تبدیل شود، خلق فرهنگ هم زیستی با محیط زیست است. این کار اتفاق نمی افتد مگر با توجه به نقش آموزش. به درستی آموزش را می توان کلید طلایی و حلقه مفقوده در این زمینه دانست. این آموزش باید از سنین کودکی شروع شود تا ضمن شکل گیری شخصیت افراد، مهم دانستن محیط زیست و لزوم حفاظت از آن به جزیی از فرهنگ و باور ذهنی افراد تبدیل شود. این باور کودک را موظف می کند تا با رفتار مسئولانه و سازگار با محیط زیست، از یگانه زیستگاهی که در آن زندگی می کند به بهترین وجه ممکن پاسداری کند.

حال سوال این است که در این راستا، آموزش و پرورش با عنایت به رسالتش، چقدر در رسیدن به اهداف گوناگونش به منظور کمک به دانش آموزان در جهت اطلاع یافتن از نقش خود و تشویق رفتارهای مطلوب و مناسب در ارتباط با محیط زیست؛ ایجاد توانایی در تصمیم گیران آینده برای بکارگیری رویکردهای مسئولانه زیست محیطی؛ کمک به یادگیرندگان در احترام نهادن به جهان اطراف خویش و لذت بردن از آن و به طور کلی ترغیب اندیشه ی بومشناختی و درک نقش محوری تفکر و عمل زیست محیطی در ارتقا سطح شناخت بین المللی و توسعه ی پایدار، موفق عمل کرده است؟

برای این منظور پژوهش حاضر طراحی گردید تا معلوم دارد، در پایان مقطع ابتدایی اهداف زیست محیطی گنجانیده شده در کتب درسی به چه میزان در رفتارهای دانش آموزان نمود پیدا کرده و چه تغییراتی را در نگرش، دانش و مهارت های دانش آموزان در رابطه با محیط زیست ایجاد نموده است. میزان آگاهی و اطلاعات زیست محیطی دانش آموزان چه حد افزایش یافته تا بتوانند به طور کاربردی در پیرامون خود به حفاظت از محیط زیست پرداخته و از منابع به طور صحیح استفاده نموده و آنها را چون هدیه ای گرانبه به نسل های آینده تقدیم نمایند.

۳) ضرورت و اهمیت پژوهش:

طبق برآورد دانشمندان، میلیاردها سال از عمر کره ی زمین می گذرد، ولی از زمانی که بشر توانسته است ردپای مؤثری بر محیط زیست خویش بگذارد شاید هنوز بیش از ده هزارسال نگذشته است. در طی همین دوره ی کوتاه، تخریب و تاراج محیط زیست و منابع به وسیله ی انسان آنچنان شدت گرفته که آمارها و اطلاعات زیست محیطی زنگ خطر را به صدا در آورده‌اند. (Javanim, 1387)

روند فزاینده معضلات و بحران های حاد زیست محیطی ناشی از آرزوهای بلندپروازانه و دخالت های بی رویه و نادرست بشر برای مهار طبیعت و کسب قدرت و ثروت، دلیلی متقن، موجه و مطمئن برای طراحی و اجرای برنامه های زیست محیطی تلقی می شود. آنچه در این زمینه قابل تامل است، نقش و اثری است که نظامهای آموزشی در آموزش رفتارهای سازگار با محیط زیست، جهت کاهش این معضلات دارند. نظام آموزشی در فرآیند آموزش رفتارهای مسئولانه و مناسب زیست محیطی می تواند وسیله ای برای تغییر دانش، نگرش و مهارتهایی باشد که نسل آتی، برای رویارویی با این بحران ها بدان نیازمند است.

لذا با عنایت به این که توجه به طبیعت و محیط زیست و حفظ سلامتی انسان و کلیه موجودات کره زمین یکی از اصول اساسی در بقای زندگی و " در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های بعدی باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می گردد. از اینرو فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است" (اصل پنجاهم قانون اساسی)؛ لازم و ضروری است که دریابیم آیا مباحث زیست محیطی مطرح شده در کتب درسی توانسته: دانش آموزان را نسبت به حوادث و تغییرات فیزیکی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی محیط زیست حساس نماید و موقعیت هایی جهت کسب اطلاعات ضروری، ارزش ها، نگرش ها و مهارت هایی زیست محیطی ایجاد نموده تا با افزودن بر میزان آگاهی ها و کنجکاوی دانش آموزان در باره محیط زیست، زمینه مشارکت فعالانه آنان را در حل مشکلات زیست محیطی فراهم سازد. پیچیدگی و جهانشمولی مسائل محیط زیستی را تبیین کرده و این اختیار را به آنها بدهد که در زندگی خویش برای موضوع های محیط زیست و توسعه اهمیت قائل شوند؟ و نیز این فرصت را برایشان فراهم نماید که از شادیهها و عجایب و اسرار جهان طبیعی و دستاوردهای انسانی الهام گرفته، بنحوی که قادر باشند با همکاری یکدیگر به رفع مشکلات زیست محیطی پرداخته و به کیفیت زندگی خود بهبود بخشند.

همچنین این پژوهش می تواند مورد توجه و استفاده مسئولان و دست اندرکاران آموزش و پرورش در جهت انعکاس بیشتر مسائل زیست محیطی در کتاب های درسی و آموزش آنها در برنامه های درسی مدارس واقع شده و نیز راهگشای تحقیقات بعدی باشد.

۴) اهداف پژوهش (اصلی و فرعی)

- ۴-۱) شناسایی مولفه ها و رفتار های سازگار با محیط زیست ارائه شده در کتب درسی مقطع ابتدایی.
- ۴-۲) شناسایی مولفه ها و رفتار های سازگار با محیط زیست کسب شده و نمود یافته در رفتارهای دانش آموزان.
- ۴-۳) شناخت میزان آشنایی دانش آموزان پنجم ابتدایی با ارزشها، مفاهیم و اطلاعات پایه محیط زیست و پیچیدگی و جهان شمولی مسائل زیست محیطی.
- ۴-۴) بررسی علاقمندی دانش آموزان به شرکت و انجام داوطلبانه فعالیت های زیست محیطی.
- ۴-۵) شناخت میزان حساسیت و تعهد دانش آموز به تمامی اشکال در هم تنیده محیط زیست و چگونگی توسعه فرهنگ و اخلاق زیست محیطی وی.
- ۴-۶) ارائه پیشنهاداتی جهت بازنگری و روز آمدی اهداف زیست محیطی گنجانیده شده در کتب درسی.
- ۴-۷) ارزیابی کیفی عملکرد حوزه زیست محیطی مدارس و ارائه راه حل های مناسب جهت رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب.
- ۴-۸) کمک به توسعه تحقیقات، تجارب و روشهای نوین ارزشیابی مسائل محیط زیست.

۵) سوالات پژوهش:

- با توجه به اهداف کلی و جزئی ذکر شده، این پژوهش درصدد یافتن پاسخ به این سوالات است:
- ۵-۱) آیا دانش آموزان با دانستنی ها و مفاهیم عمومی و پایه زیست محیطی آشنا شده اند؟
 - ۵-۲) آیا دانش آموزان عملکردهایی مسئولانه و سازگاران با محیط زیست از خود بروز می دهند؟
 - ۵-۳) آیا دانش آموزان به ماهیت پیچیده و جهان شمول مسائل زیست محیطی پی برده اند؟
 - ۵-۴) مشارکت جویی و مشارکت پذیری دانش آموزان در فعالیتهای مختلف مرتبط با محیط زیست چگونه است؟
 - ۵-۵) آیا فراگیران شناختی از محیط های زیستی و معضلات آنها دارند؟
 - ۵-۶) آیا دانش آموزان خود را متعهد به حفاظت از محیط زیست می دانند؟

- ۵-۷) آیا اطلاعات زیست محیطی دانش آموزان ناقص، مخدوش و بعضاً غلط نیست؟
- ۵-۸) دانش آموزان چه دیدگاهی نسبت محیط زیست خود دارند؟ (انسان مدارند یا محیط مدار؟)
- ۵-۹) آیا در رفتار و کردار دانش آموز توجه و احترام به تمامی اشکال محیط زیست نمود یافته است؟

۶) روش انجام پژوهش

- انتخاب روش و دلایل انتخاب

این پژوهش در پی مطالعه توصیفی رفتارهای مسئولانه زیست محیطی شکل گرفته و نمود یافته در عملکردهای دانش آموزان در پایان مقطع ابتدایی است، لذا روش پژوهش، توصیفی از نوع پیمایشی مقطعی است.

- جامعه و نمونه پژوهش

جامعه آماری پژوهش عبارت است از کلیه دانش آموزان پایه پنجم مقطع ابتدایی نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهرستان کرج در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ که در ۸۵۶ کلاس درس با متوسط ۲۸ دانش آموز در هر کلاس بر طبق آمار اعلامی مسئولین مقطع ابتدایی چهار ناحیه مذکور، مشغول به تحصیل هستند.

- تعیین حجم نمونه و روش نمونه گیری:

با عنایت به حجم ۲۴۱۰۳ نفری جامعه پژوهش، ۳۷۷ دانش آموز پایه پنجم ابتدایی مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۱۳۸۷ که با استفاده از جدول مورگان تعیین گردیده است، به عنوان حجم نمونه پژوهش با اعمال شیوه نمونه گیری چند مرحله ای انتخاب شدند. بدین ترتیب که در مرحله اول با استفاده از فهرست مدارس نواحی و به نسبت جمعیت دانش آموزان هر ناحیه جمعا ۱۲ دبستان مشخص شد و سپس از دفتر آمار هر دبستان آزمودنی ها به روش سیستماتیک گزینش گردید.

- روش و ابزار اندازه گیری اطلاعات:

جهت مطالعه و شناسایی دانش، کنش و نگرش زیست محیطی دانش آموزان پایه پنجم ابتدایی با راهنمایی اساتید و مطالعات کتابخانه ای، جستجوی اینترنتی، تجربیات و یافته های در دسترس و سوالات پژوهش، از پرسشنامه محقق ساخته با ۳۷ گویه استفاده شده است که با توجه به مولفه های متغیرهای مورد مطالعه طراحی و در مقیاس لیکرت تدوین شده است.

- روش های آماری مورد استفاده:

برای تجزیه و تحلیل داده ها از دو روش آماری توصیفی و استنباطی استفاده شد. در آمار توصیفی به محاسبه درصد، میانگین، انحراف معیار، ترسیم جداول و نمودار و در آمار استنباطی برای آزمون سوالات از آزمون تی استفاده گردید.

۷) تعریف توصیفی مفاهیم، سازه ها و اصطلاحات

الف) محیط زیست: آنچه فرآیند زیستن را احاطه کرده و با آن کنش و واکنش متقابل دارد؛ که بر این اساس شامل همه چیز می شود: هم انسان و موجودات زنده و هم روابط گوناگون میان این دو و بدین لحاظ محیط زیست در تمام فعالیت های موجودات زنده تاثیر داشته و در عین حال از آنها متاثر می شود. (دفتر برنامه ریزی و تالیف کتاب های درسی، ۱۳۸۴)

ب) رفتار های سازگار با محیط زیست: رفتارهای زیست محیطی مجموعه کنشهای افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که ممکن است مسئولانه و از روی توجه باشد (که در این صورت بدین رفتار ها، رفتارهای سازگار با محیط زیست اطلاق می شود). و یا بالعکس همراه با بی توجهی و غیر مسئولانه باشد. (پالمر، ۱۳۸۲)

ج) مقطع ابتدایی: به نخستین مرحله آموزش رسمی و همگانی اطلاق می شود و پر جمعیت ترین مقطع تحصیلی به شمار می رود. در کشور های مختلف جهان سن ورود و طول مدت تحصیل در این دوره متفاوت است. در ایران سن ورود، شش سال و طول مدت تحصیل، پنج سال است. (آقازاده، ۱۳۸۶)

فصل دوم

مروری بر ادبیات تحقیق

بخش اول: پیشینه نظری پژوهش

مفاهیم پایه

الف) مفهوم محیط زیست

هر آن چه که فرآیند زیستن را احاطه کرده، آن را در خود فرو گرفته و با آن در کنش متقابل قرار دارد، محیط زیست است. با توجه به این تعریف آیا می توان مرز مشخصی را برای محیط زیست تعریف نمود و محدوده معینی را برای آن قایل شد؟

- آیا می توان اهمیت خورشید را در ارتباط با فرآیند های حیاتی بر روی زمین نادیده گرفت و آن را از خارج از حیطه ی فرآیند های حیاتی به شمار آورد؟

- آیا این جهان گیاهان سبز نیست که به عنوان تولید کننده ی اولیه، امکان هر نوع حیات را بر روی کره زمین، اعم از خشکی ها و آب ها، به وجود آورده است؟

- آیا تداوم حیات بدون استفاده از هوای پاکیزه، آب سالم و خاک مرغوب میسر است؟

- آیا بدون بهره برداری عقلایی از منابع آب، خاک و پوشش گیاهی، می توان مواد غذایی تولید نمود و امکان تغذیه ی سالم جمعیت رو به تزاید را فراهم ساخت؟

- آیا زندگی هر فرد از زندگی سایر افراد جامعه تاثیر نمی پذیرد و آیا یک فرد می تواند به دور از جامعه به زندگی خود غنا بخشد؟

تعمق در باره ی پرسش های بالا و بسیاری دیگر از این قبیل به سهولت آشکار می سازد که محیط زیست همه چیز را در می گیرد؛ هم انسان، هم طبیعت و هم رابطه ای این دو را شامل می شود و در کلیه ی فعالیت های بشر تاثیر داشته و متقابلاً از آن متاثر می شود. برای مثال، خورشید، با فاصله ی بیش از ۱۴۹ میلیون کیلومتری خود از زمین، همان قدر در محدوده ی محیط زیست ما قرار دارد که دریاها، کوه ها، جنگل ها، خانواده و شهر و روستایی که در آن زندگی می کنیم. این مجموعه عظیم و تو در تو که کلیه ی اجزای ساختاری آن در ارتباط متقابل با یکدیگر قرار دارد، هر یک دیگری را تحت تاثیر قرار داده و خود نیز از دیگری تاثیر می پذیرد، محیط زیست ما را تشکیل می دهد. بنابراین محیط زیست، آن گونه که برخی تصور می کنند، تنها طبیعت و حیات وحش را شامل نمی شود.

ب) محیط و محیط زیست

مفهوم محیط زیست از محتوایی جهان شمول و متنوعی از نظر ساخت، عملکرد، سیما و کیفیت زیستی برخوردار است. بر این مبنا می بایست میان دو مفهوم محیط و محیط زیست تفاوت قایل شد:

برای یک موجود زنده، محیط عبارت است از فضایی است که آن موجود را احاطه کرده و از طریق روابط گوناگون متقابل آن را تحت تاثیر قرار می دهد. پس به طور کلی، محیط مجموعه ی عوامل بی جان و جاننداری است که در یک فضای مشخص و در زمانی معین، موجود زنده را تحت تاثیر قرار می دهند. بر اساس این تعریف، هر گاه یک موجود زنده از مکانی به مکان دیگر انتقال یابد، با توجه به این که عوامل بی جان و جاندار موثر بر آن تغییر می یابند، محیط آن موجود نیز دچار تغییر می شود. در طول این جابجایی عوامل موثر بر او اعم از عوامل طبیعی، اجتماعی و انسان ساخت، همگی تغییر یافته و محیط های مختلفی را پشت سر گذاشته ولی هرگز محیط زیست خود را ترک نکرده است. از این دیدگاه است که شعار "تنها یک زمین داریم" معنا و مفهوم می یابد. حیات ما و نسل های آتی، تنها متکی به منابع اکولوژیکی و سرمایه های طبیعی همین کره خاکی است که بایستی نحوه ی بهره برداری و استفاده آن را به درستی بیاموزیم. (دفتر برنامه ریزی و تالیف کتاب های درسی، ۱۳۸۴)

ج) بخش های محیط زیست

محیط زیست را می توان به بخش های مختلف، ولی همگن، تفکیک کرد. بدین منظور می توان آن چه که ما را احاطه می نماید، بر ما تاثیر می گذارد و از ما تاثیر می پذیرد به سه بخش کلی تقسیم نمود:

۱- محیط طبیعی

بخشی از محیط زیست که ساخته ی دست بشر نبوده و همچنان نیروهای طبیعی بر نیروهای انسانی غالبند؛ هر چند که به صور گوناگون مورد دستکاری بشر واقع شده باشند، ولی ماهیت اصلی خود را حفظ نموده و متشکل از دو گروه عوامل بی جان و جاندار است:

الف) عوامل بی جان:

- جو یا اتمسفر (Atmosphere) و کلیه عوامل اتمسفریک.
- لیتوسفر (Lithosphere) یا سنگ کره و خصوصا سنگ مادر به عنوان ماده ی اولیه ی تشکیل خاک.

- هیدروسفر (Hydrosphere) یا آب کره، شامل کلیه ی آب های سطحی و زیر زمینی.

- پدوسفر (Pedosphere) یا خاک کره یا پوشش خاک زمین

- ساخت توپوگرافیک (Topographic) فیزیوگرافیک و یا به طور خلاصه شکل زمین.

ب) عوامل جاندار: شامل رویش طبیعی و حیات وحش

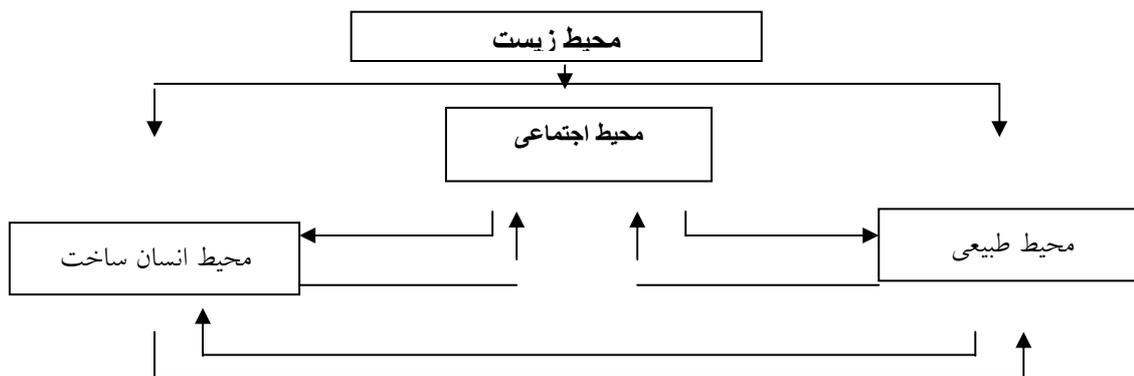
۲- محیط اجتماعی

جامعه ای که فرد در آن زندگی می کند را محیط اجتماعی می نامند. در این جا اصل کنش متقابل مصداق می یابد؛ یعنی کلیه افرادی که بر ما تاثیر می گذارند و از ما تاثیر می پذیرند در قلمرو محیط اجتماعی ما قرار می گیرند. بنابر این هدف نهایی از حفاظت محیط زیست در رابطه با محیط اجتماعی، توسعه و افزایش آگاهی های زیست محیطی مردم و نیز تقویت دانش زیست محیطی در سطوح مختلف اجرایی است.

۳- محیط انسان ساخت

محیط زیست مصنوعی به آن بخش از محیط زیست اطلاق می شود که به دست انسان ساخته و پرداخته شده است. این محیط را می توان محیط زاینده ی تفکر، محیط فرهنگ ساخت و یا محیط تمدن ساخت - که به صورت تخریب یا سازندگی نمود می یابد- نیز نامید. در رابطه با محیط های انسان ساخت، هدف حفاظت محیط زیست ایجاد محیط هایی انسانی است؛ یعنی محیط هایی که برای زندگی و تجلی استعدادها و رفع نیازهای حقیقی و اساسی انسان ها طراحی و ساخته شده اند. به بیان دیگر، هدف در اینجا پدید آوردن سیستم هایی شهری و روستایی است که در آن ها امکان زندگی، اشتغال، بهره گیری از خدمات بهداشتی، درمانی، آموزشی، فرهنگی و غیره وجود داشته باشد. (ذوالفقاری، ۱۳۸۷)

تفکیک این محیط ها از یکدیگر به صورت فوق الذکر در جهان واقع غیر ممکن است؛ زیرا محیط های مذکور همواره در کنش متقابل با یکدیگر قرار داشته و هرگز جدای از یکدیگر عمل نمی کنند. (نمودار ۱)

نمودار ۱-۲: ساخت شماتیک محیط زیست (محیط زیست کد ۱۰۰۶- دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی)

این مجموعه عوامل طبیعی، مصنوعی و اجتماعی و روابط بین آنها را که بشر مستقیماً با آنها در تماس بوده و خواهد بود را محیط زیست می گویند. (فقیهی قزوینی، ۱۳۶۵)

نگاه «محیط زیستی» از کجا آمده؟

در دو دهه اخیر مسایل مربوط به ارتباط انسان و محیط زیست و بحث در رابطه با فعالیتهای انسانی در حفاظت، بهسازی ویا تخریب آن به قدری فراگیر شده که گذشته از محافل علمی و آکادمیک، حتی در میان توده های مردمی و نیز مورد توجه جدی سیاستمداران و دلمردان را در سطح جهان به خود معطوف داشته است. اوج گیری مشکلات زیست محیطی در اکثر کشورهای جهان، از قبیل رشد فزاینده جمعیت، افزایش آلودگی زیست محیطی، تغییرات آب و هوا، تخریب جنگلها و منابع طبیعی، فرسایش خاک و کمبود مواد غذایی، گرسنگی وقحطی در برخی از نقاط جهان و بالاخره بروز بیماری های ناعلاج و مرگ و میرهای انسانی که غالباً ناشی از عوارض محیطی و عدم توجه به بهداشت و سلامت محیط زیست بوده است، حساسیت همگان را برانگیخته است و موجب شده که جهانیان را نوعی احساس همدردی مشترک در صدد رفع تنگنایهای موجود و بهبود کیفیت محیط زیست برآیند ودر پی آن دانش پژوهان بسیاری در سراسر دنیا به تحصیل در زمینه های علوم زیست محیطی روی آورند. (نوری، ۱۳۸۵)

آنچه امروز به فلسفه یا نگاه «محیط زیستی» معروف شده است، سابقه یی چندان طولانی ندارد. مدت های طولانی انسان خود را اشرف مخلوقات تلقی می کرد و همیشه و همه جا با محیط زیست به معنی متداول آن برخورد می کرد، حق خود می دانست که آن را به شیوه یی «انسانی» درآورده و خصوصیات طبیعی آن را تغییر دهد. انسان- بویژه پس از عصر بخار- به چنان نیرویی دست یافته که دیگر رقیبی بر زمین ندارد و اگر بخواهد بر پایه همان غریزه های دیرین خود- یعنی صرف حفظ خویش و سلطه به دیگر موجودات- رفتار کند(که تاکنون غالباً چنین کرده است.) زندگی جانوران و گیاهان را نابود می کند.

اگر چه از حدود دویست و پنجاه سال پیش، پاره ای متفکران نگرانی هایی در خصوص ظرفیت محدود طبیعت و بهره برداری بی حساب انسان از آن ابراز داشته اند (مالتوس ۱۸۳۴- ۱۷۶۶) اما - همانطور که ذکر شد- فقط چند دهه ای است که فکر نوین حفاظت طبیعت، رواج یافته است. جدیدترین نشانه های طرفداری از محیط زیست را می توان در دهه هشتم قرن گذشته میلادی مشاهده کرد.

در سال ۱۹۷۲ دو نشریه تخصصی دایر شدند که بیشتر مطالب آنها به تجدیدنظر در چگونگی استفاده از کره زمین اختصاص داشت. در سال ۱۹۷۲ «گلد اسمیت» و همکارانش با ارائه طرحی به